Teorii interbelice ale specificului național în Europa centrală și de est. Recitiri contemporane[1]

Ștefan FIRICĂ

Universitatea din București, Facultatea de Litere
University of Bucharest, Faculty of Letters
Personal e-mail: stefanfirica@yahoo.com

National Characterologies in Interwar Central-East Europe. Contemporary Rereadings

The interwar blooming of national characterologies, as a genre, was a fact not only for the Western, but also for the Central-East European cultures. Intellectuals from all countries of the meso-region engaged in a mimetic competition whose main aim was to more convincingly acculturate "central" models, importing cultural contents such as logical arguments, metaphors and clichés into their domestic repertoires. The most appreciated providers were less the 19th c. Romantic founders of the national discourse (like Herder and Fichte), and more the 20th c. authors of (para-)philosophical or (para-)scientific narratives of considerable commercial success, such as Hans Driesch, Leo Frobenius, Hermann von Keyserling, Ludwig Klages, Carl Schmitt, or Oswald Spengler. This paper looks into the comparative re-evaluation of the Central-East European interwar national characterologies, on the footsteps of the recent research conducted at the Centre for Advanced Study Sofia (C.A.S.). In the end, it also advances a proposition for a stronger collaboration between literary and identity studies, by showing that the complexities of the antimodern imaginary can be better addressed by looking into the literary strategies involved in the national characterologies. The example chosen to illustrate this approach is a brief analysis of Emil Cioran's national ontology, The Transfiguration of Romania (1936), and of the key-function held by the cognitive metaphor of the "leap" (or saltation) in his line of argument.

Keywords: identity, national characterology, Central-East European studies, antimodernism, cognitive metaphor

Deja constituită ca gen în sec. XIX, literatura identității naționale devine un „subsistem" mai complex, mai ramificat în preajma Primului Război Mondial, în noile contexte științifice, culturale și geo-politice. Circumstanțele care au condus la extinderea fără precedent a narațiunilor identitare ar putea fi descrise prin câteva concepte vehiculate recent în teoria critică dedicată perioadei interbelice: multicauzalitatea, condiționarea contextuală și endogeneitatea[2]. Pe scurt, e vorba de intersectarea și inter-relaționarea mai multor tipuri de cauze, care la rândul lor pot fi interpretate ca efecte (de pildă, schimbarea epistemei pozitiviste, la sfârșitul secolului XIX, resimțită ca „sfârșitul" unui mod de cunoaștere și „începutul" unor discursuri noi despre sine – iraționalism, intuiționism, psihanaliză, fenomenologie, neocatolicism, pe urmele lui Nietzsche, Bergson, Freud, Maurras ș.a.; modificarea raporturilor de putere, în jurul Marelui Război, și redesenarea noilor

hărți statale, reclamând noi nevoi de legitimare din partea jucătorilor politici; promovarea pe piața cărții a unor genuri preocupate de identitate, precum jurnalul intim, romanul de analiză sau studiile de morfologia culturii etc.).

Revenind la literatura specificului național, există mai multe centre furnizoare de ideologie – Germania, Franța, Anglia, Spania, Italia (cele două din urmă, în măsură mai mică) – de unde iradiază acest tip de literatură dincolo de frontierele occidentului, în întregul spațiu european, de la salazarismul portughez și până la naționalismele de diferite culori din Balcani. Unul dintre modelele cele mai productive ale epocii, cu bunele și cu relele lui, este cel german, legat mai puțin de teoriile venerabile ale lui Herder și Fichte despre națiuni ca „subiectivități naturale" și mai mult de zona de interferență dintre câmpuri conexe ca darwinismul social, morfologia culturală sau *Völkerpsychologie*. Reperele filosofice sau (para-)științifice pomenite adesea sunt Hans Driesch, Leo Frobenius, C.G. Jung, Hermann von Keyserling, Ludwig Klages, Friedrich Nietzsche, Max Scheler, Carl Schmitt, sau Oswald Spengler.

Caracterologii naționale, în „centrul"/ la „periferia" Europei interbelice

Pentru a vedea modul de funcționare și de propagare a „subsistemului" caracterologiilor naționale, mi se pare utilă distincția, operată în mod curent în studiile culturale, dintre spațiul central (occidental) și spațiile periferice, întrucât *pattern*-urile genului capătă dinamici diferite.

În interbelicul occidental, teoriile identității naționale se bazează pe o serie de ipoteze, concepte și metafore care călătoresc între culturile franceză, germană etc., acumulând noi și noi stratificări semantice. Multe dintre idei sunt atât de vânturate în presa europeană a vremii încât ajung să plutească într-o noosferă apatridă și devin aproape „impersonale" (epitetul îi aparține lui Nae Ionescu, unul dintre beneficiarii est-europeni ai traficului transnațional de ideologeme[3]), accesibile intelectualilor de pretutindeni. Topologia rețelei, utilizată de pildă de Roger Griffin[4], este un model adecvat pentru acest caz, prevăzând interșanjabilitatea dintre „sursă" și „țintă" și reversibilitatea rapidă a transferurilor, în sensul în care scenariile, conceptele și metaforele se angajează în călătorii dus-întors și își extind astfel sferele semantice. De exemplu, Ortega y Gasset, distanțându-se de paradigma *casticismo* de până la „generația '98", preia modele germane (și, într-o prefață scrisă în 1934, se va recomanda ca principal ambasador al culturii germane în lumea hispanofonă[5]), însă devine în perioada interbelică el însuși un furnizor de ideologeme care inspiră o întreagă literatură, pan-europeană, a identității. Multe dintre „teoriile elitelor", proliferate în Europa interbelică, poartă (și) amprenta lui, directă sau indirectă. Într-un mod analog, o carte a lui Curzio Malaparte, scrisă după șabloanele caracterologiilor naționale care circulă pe tot continentul, devine un produs vandabil pe piața franceză, după ce e tradusă la o editură pariziană de prestigiu și e prefațată de Benjamin Crémieux, criticul de la *N.R.F.*[6]. Etc.

Cu totul altfel funcționează conexiunile interculturale cu spațiile europene periferice. De astă dată, transferurile sunt unidirecționale, iar posibilitatea unui dialog real se diminuează drastic. Spațiul central-est european, poziționat ex-centric, nu alimentează repertoriul internațional cu elemente active, emulative. Importurile se realizează pe axa Vest-Est, de la centru către periferie, iar în acest caz modelul mai fiabil se dovedește a fi cel furnizat de teoria polisistemelor (preluat de la Immanuel Wallerstein și de la Itamar Even-Zohar[7]). Avantajul acestui model e de a marca apăsat relațiile de putere, care nu sunt decât foarte puțin negociabile și deloc reversibile. Transportul motivelor culturale către est are drept rezultat convertirea unor conținuturi occidentale în modele generative interne, apte să producă noi componente în repertoriile domestice locale.

Repertoriul central-est european

În acest repertoriu central-est european, nu trebuie să rămânem cu impresia unui unic discurs național esențialist, de extremă dreaptă, deși studiile culturale postbelice i-au acordat acestuia, comparativ, o pondere mai mare. De fapt, peisajul epocii e mai divers; în câmpul morfologiei culturii și al *Völkerpsychologie*, dominat de figurile tutelare ale lui Spengler, von Keyserling sau Möller van der Bruck[8], orientările sunt multiple – la noi, între Lucian Blaga, C. Rădulescu-Motru și membrii „tinerei generații" precum Eliade, Vulcănescu, Cioran, Noica: așadar, între versiuni metafizic-poetizante, organicist-conservatoare și antimodern-fascistoide. Printre titlurile citite și comentate cu asiduitate în anii 1920-'40 se numără: *Sensul tradițiunii* (1929), *Puncte cardinale în haos* (1936) și *Ortodoxie și etnocrație* (1938) de Nichifor Crainic, *Spațiul mioritic* (1936) de Lucian Blaga, *Românismul. Catehismul unei noi spiritualități* (1936), *Psihologia poporului român* (1937) și *Etnicul românesc. Comunitate de origine, limbă și destin* (1942) de Constantin Rădulescu-Motru, articolele din *Vremea* pe care Mircea Eliade avea de gând să și le strângă laolaltă în volumul *România în eternitate*[9], *Schimbarea la față a României* (1936) de Emil Cioran, *Roza vânturilor* (1938) de Nae Ionescu, *Dimensiunea românească a existenței* (1943) de Mircea Vulcănescu sau *Pagini despre sufletul românesc* (1944)

de Constantin Noica. Aceeași diversitate o întâlnim în toată mezo-regiunea central-est europeană. Rădulescu-Motru, Szekfü Gyula sau Petăr Mutafciev au tentative de îmblânzire a modelului esențialist, și de apropiere a lui de zona canonică[10].

În același timp, în Ungaria, România sau Bulgaria anilor 1920-'30, discursul național dominant rămâne integrat în paradigma istoricistă, consacrat de *establishment*-ul liberal. Evaluările culturii române din perspectivă liberal-democrată, precum *Istoria civilizației române moderne* (1924-'25) de E. Lovinescu și *Burghezia română. Origina și rolul ei istoric* (1925) de Ștefan Zeletin[11], se revendică de la o cu totul altfel de bibliografie europeană, iar, din cea autohtonă, selectează mai degrabă antecedentul lucrării lui Ibrăileanu despre *Spiritul critic în cultura românească* (1908) decât caracterologiile esențialiste ale lui C. Rădulescu-Motru sau D. Drăghicescu. Discursurile modernizatoare din anii '20 negociază raporturile dintre „imitație" și „diferențiere" (ca să folosim terminologia lovinesciană) făcând apel la teorii sociale (preluate de la Gabriel Tarde, Karl Marx sau Werner Sombart), și nu la moștenirea romantică post-herderiană. Or, ele reprezintă paradigma istoricistă instituționalizată, dominantă, iar lucrarea lovinesciană, platformă de susținere a doctrinei sincronizării cu civilizațiile occidentale, ocupă *mainstream*-ul epocii, cel puțin până la sfârșitul anilor '30.

Există și versiuni *soft* ale specificului național, remodelate în ideologii „de stânga", asimilând elemente progresist-democratice, socialiste și sociologiste (unele proiecte monografice din cadrul Școlii de la București conduse de Dimitrie Gusti, printre care al lui Henri H. Stahl; discursurile lui Dimităr Mihalcev și Ivan Hadjiski; cele ale lui István Bibó, Zoltán Szabó, Lajos Fülep sau László Szabédi). În Ungaria, valul, mai puternic, este împins de un radicalism generațional de stânga, manifestat în contextul Tratatului de la Trianon și al revoluției lui Béla Kun[12]. Dincolo de diferențele specifice locale, discursurile de acest tip deturnează caracterologiile naționale către un populism democratic, care relativizează, dacă nu neutralizează semantica esențialismului etnic.

Ontologiile naționale, într-o competiție mimetică

Anticipam că, dintre cele trei sub-câmpuri schițate mai devreme, cel care a atras atenția criticii culturale recente a fost cel de al treilea, cel esențialist, cu infuzii antimoderniste mai tari sau mai slabe, preluat de grupurile de dreapta și de extremă-dreapta, promovând narațiuni identitare flamboaiante, cu dimensiuni etno-metafizice și mitopoetice. Modelul paradigmatic este comun, și anume discursul radical articulat în spațiul german. Narațiuni identitare generate de aceeași matrice apar în paralel în Ungaria, România sau Bulgaria: în pofida particularismelor de fundal istorico-politic pe care le legitimează, ele activează un set comun de strategii retorice și repere culturale. Așa că un comparatist care parcurge discursurile regionale va constata în primul rând aerul lor de familie, provenit din aclimatizarea unor resurse comune, și apoi diferențele specifice.

Fapt semnificativ pentru piața central-est europeană a cunoașterii din perioada interbelică, transferurile directe intra-regionale sunt foarte timide, în vreme ce politicile culturale cultivă aproape exclusiv relațiile cu furnizorii de ideologeme din „centrul" occidental (prin politici educaționale și editoriale, burse de studii, traduceri ș.cl.). De cele mai multe ori, scriitorii și intelectualii din mezo-regiune nu se știu între ei.

Câteva excepții, totuși: Cioran află întâmplător, la Berlin, de Janko Janeff, al cărui demers de promovare a unui discurs bulgar în cercuri germane îl consideră cu un fel de admirație disprețuitoare; autohtoniștii români și unguri se tatonează reciproc, cu rezerve, fără să iasă din sfera hetero-stereotipurilor negative (vezi câteva în articolele unui Nae Ionescu despre șovinismul maghiar); Tibor Baráth, profesor de istorie la Universitatea din Cluj, după arbitrajul de la Viena, își declară aprecierea echivocă față de „geofilosofia" recentă a criterioniștilor români, îndemnându-și studenții să o ajungă din urmă și să o depășească. Tot Cioran află cu neplăcere despre un discurs esențialist bulgar din *Das Recht der jungen Völker*, bestsellerul lui Möller van der Bruck din 1918[13]. Chiar acest ultim exemplu ilustrează ruta ocolitoare prin care intelectualii fabricanți de narațiuni identitare est-europene ajung să cunoască narațiunile „rivale" ale țărilor vecine.

Astfel, e foarte util conceptul propus de Balázs Trencsényi de „competiție mimetică", în care concurenții nu privesc în lateral, ci numai înainte, către Occident. Grupurile naționaliste (sau „tinerele generații") maghiare, românești sau bulgare sunt angajate într-o competiție al cărei mare pot e construirea unui discurs identitar al hegemoniei regionale, validat în noile contexte europene. Tibor Baráth propune o narațiune despre predestinarea ungurilor ca lideri în spațiul nord-balcanic; Cioran vorbește despre România ca Spanie a Balcanilor; Naiden Șeitanov teoretizează „titanismul balcano-bulgar", aproximativ în același timp[14].

Etno-metafizicile central-est europene, revizitate

Discursurile identitare central-est-europene din anii 1920-'40 sunt angrenate, prin aripile lor radicale, în asemenea proiecte geopolitice maximaliste, drapate sub forma estetizată a unor metafizici etno sau a unor ontologii naționale. Există mai multe proiecte de cercetare comparatistă a acestor discursuri – precum

cel desfășurat în anii ’90, din care a rezultat un volum de studii coordonat de Katherine Verdery și Ivo Banac[15], sau cele găzduite, după 2000, de Centrul de Studii Avansate de la Sofia, implicând autori precum Sorin Antohi, Mónika Baár, Maria Falina, Luka Lisjak Gabrijelčič, Maciej Janowski, Michal Kopeček, Diana Mishkova, Maria Todorova, Balázs Trencsényi, Marius Turda. Există o antologie de texte, un volum colectiv, studii, editate la C.E.U. Press, O.U.P. sau Routledge, din păcate în prea mică măsură disponibile în spațiul românesc[16]. Plusul lor incontestabil constă în abordarea comparatistă, care pune în lumina corectă „sub-sistemul” prin excelență transnațional al literaturii identitare: cititorul poate constata în mod direct aerul de familie, șablonul comun și diferențele specifice de care vorbeam mai devreme. Există însă și o deficiență a abordărilor realizate în acest cadru metodologic, și anume faptul că interdisciplinaritatea lor se oprește în pragul studiilor literare. (Fapt datorat și formării intelectuale a celor mai mulți dintre membrii echipelor internaționale de cercetători: istorici, sociologi, politologi, specialiști în istoria ideilor). Or, așa cum remarca și Balázs Trencsényi, de multe ori discursurile naționale central-est europene sunt forjate în „atelierul artistului”[17], cu instrumente retorice pe a căror eficiență persuasivă autorii contează, în spirit (post-)romantic. Studiile literare ar putea compensa deficitul de analiză a imaginarului, în special în cazul textelor mito-poetice destul de sofisticate, adeseori supraetajate, implicate în ontologiile naționale interbelice. Cu atât mai mult după turnura luată de studiile identitare după anul 2000, reconfigurate în urma teoriilor narativiste promovate de Alasdair McIntyre, Charles Taylor sau Maureen Whitebrook[18].

Pentru colaborarea dintre literary și identity studies. Un exemplu: funcția metaforei la tânărul Cioran

Pentru a exemplifica utilitatea studiilor literare în analiza ontologiilor naționale interbelice, ne propunem să arătăm funcția pe care o îndeplinește șablonul stilistic în mecanismul argumentației lui Cioran, atât în volumele cât și în articolele sale de tinerețe. *Schimbarea la față a României* (1936) a fost, de altfel, considerată de Antohi și Trencsényi drept cea mai complexă ontologie națională antimodernă din interbelicul central-est european[19]. Ar mai fi de adăugat numai că, departe de a avea un statut de insularitate, volumul e legat de celelalte scrieri cioraniene ale vremii prin numeroasele fire ale unor obsesii tematice și rutine logice, astfel încât toate textele concepute în anii ’30 și la începutul anilor ’40 pot fi citite ca un continuum, ca un adagiu neîntrerupt pe teme identitare, interpretat în mai multe registre (psihobiografic, terapeutic și politic).

Pe scurt, există oameni și națiuni cu „esențe” (sau „substanțe”) tari, menite să conducă, după cum există oameni și popoare cu „esențe” slabe (sau intermitente), menite a fi conduse, printre care s-ar prenumăra românii și Cioran însuși (în calitate de caz particular)[20]. Clasificarea aceasta, de sorginte nietzschean-spengleriană, ar trebui să rămână neclintită până la sfârșitul veacurilor, dacă autorul român nu ar fi conceput un spectaculos scenariu compensator, prin care „esențele” slabe să se convertească peste noapte într-unele puternice, preschimbându-și „depresia” în „juisare”.

Or, strania transformare este codificată de Cioran printr-o metaforă cu o foarte bogată compoziție semantică, dezvoltată până la sațietate (și dincolo de ea) în *Pe culmile disperării*, *Cartea amăgirilor*, *Schimbarea la față a României* și în articole: metafora „saltului”. Pe de o parte, figura se bazează pe o infrastructură filosofică, rodată de autorul român încă de pe băncile facultății: „saltul” e înțeles ca o „conversiune a negativului în pozitiv” în sensul dialecticii hegeliene[21]. Al doilea strat semantic e științific, împrumutat din studiile de genetică intrate în circuitul culturii populare la începutul secolului XX: doctrina mutaționistă, susținută de un Hugo de Vries, postula posibilitatea ocurenței unor „salturi bruște” (sau macromutații) în existența unei specii[22]. În al treilea rând, Cioran mai numește „saltul”, făcând apel la imaginarul neo-testamentar, drept „schimbare la față” sau „transfigurare”[23].

Forța metaforei cognitive întrebuințate de Cioran provine din această triplă stratificare semantică, dialectic-vitalist-mistică. Ea „explică”, în logica tânărului autor român, procesul obscur, brusc și miraculos, prin care o națiune „slabă” (ca cea română) poate deveni „puternică”, sub influența unui agent catalizator precum Mișcarea Legionară, care ar putea induce masei o „insomnie” colectivă, în urma căreia aceasta să devină o națiune de învingători: narațiunea imperialistă cioraniană, despre atingerea unei hegemonii românești în Balcani, nu poate fi înțeleasă în resorturile ei intime decât în urma unei analize – până la urmă – stilistice a figurii centrale care codifică această fantasmă, metafora „saltului”. Calofilismul barochizant din scrierile de tinerețe ale lui Cioran, acuzat uneori de criticii literari de kitsch[24], are, de fapt, rolul activ de a conota un conținut ideologic supraetajat și redundant. El nu trebuie tratat în cheia clasică a „stilului-ornament” (stil care s-ar putea, la nevoie, înlătura până la un „grad zero” al expresivității, pentru prelevarea „ideii” în stare pură), dată fiind participarea lui directă la construcția semnificației.

E numai o ilustrare printre altele a modului în care studiile literare pot contribui la o hermeneutică a imaginarului politic al discursului antimodern interbelic despre specificul național.

Note:

1. This work was supported by a grant of the Ministry of Research and Innovation, CNCS - UEFISCDI, project number 21 / 2018, PN-III-P1-1.1-PD-2016-0142, within PNCDI III.

2. În *The Oxford Handbook of Comparative Politics*, Robert J. Franzese Jr. propune cele trei concepte pentru abordarea studiilor politice comparate dedicate interbelicului și le aproximează prin următoarele propoziții: "multicausality" – "almost everything matters"; "context conditionality" – the effect of almost everything depends on almost everything else"; "endogeneity" – "almost everything causes almost everything else" (*Chapter 2. Context Matters: The Challenge of Multicausality, Context-Conditionality, and Endogeneity for Empirical Evaluation of Positive Theory in Comparative Politics*, în Carles Boix and Susan C. Stokes, eds, *The Oxford Hanbook of Comparative Politics*, Oxford University Press, 2009, p. 28-72).

3. Mircea Eliade, „...Și un cuvânt al editorului" (postfață), în Nae Ionescu, *Roza vânturilor*, București, Editura Roza Vânturilor, 1990, p. 423.

4. Roger Griffin, *Cloister or Clusters? The Implications of Emilio Gentile's Ecumenical Theory of Political Religion for the Study of Extremism*, în Constantin Iordachi (ed.) *Comparative Fascist Studies. New Perspectives*, New York, Routledge, 2010, p. 292-295.

5. „Germania nu știe că eu, și în esență eu *singur*, am cucerit pentru ea, pentru ideile, pentru manierele ei, entuziasmul spaniolilor. Și încă ceva. În treacăt am infectat cu germanism *întreaga* Americă de Sud" (José Ortega y Gasset, *Meditații despre Don Quijote și Gânduri despre roman*, Traducere, prefață, note și tabel cronologic de Andrei Ionescu, București, Editura Univers, 1973, p. 29).

6. Curzio Malaparte, *L'Italie contre l'Europe*, Traduit de l'italien par m-lle M.-Y. Lenoir, Préface de Benjamin Crémieux, Paris, Librairie Félix Alcan, 1927.

7. Itamar Even-Zohar, *Papers in Culture Research*, Tel Aviv University, 2010, cap. *Laws of Cultural Interference*, p. 52-69.

8. Cărțile lor cele mai influente, bestselleruri europene în epoca interbelică, sunt: *Der Untergang des Abendlandes. Umrisse eine Morphologie der Weltgeschichte* („Declinul Occidentului", 1918 și 1922) de Oswald Spengler; de *Das Recht der jungen Völker* („Dreptul popoarelor tinere", 1918) de Möller van der Bruck; *Das Spektrum Europas* („Analiza spectrală a Europei", 1928) de Hermann von Keyserling.

9. Despre acest proiect al lui Eliade, cristalizat deja la 1936, v. introducerea „Mircea Eliade sau «nerăbdarea creației»" de Nicolae Georgescu, în Mircea Eliade, *Profetism românesc*, vol. II. *România în eternitate*, București, Editura Roza Vânturilor, 1990, p. 8.

10. "The cases of Szekfü, Mutafchiev, and Rădulescu-Motru are similar in the sense that by trying to marginalize the more radical ethno-nationalists discursively in their «canonic » works, they themselves contributed to the stabilization of the genre of «national characterology», and thus legitimized the ideological framework of national essentialism" (Balázs Trencsényi, *The Politics of "National Character". A Study in Interwar East European Thought*, London & New York, Routledge, 2012, p. 174).

11. O monitorizare îndeaproape a evoluției discursului național românesc după pașoptism și junimism găsim în volumul lui Trencsényi (*Ibidem*, p. 20-69). Alte nume care apar în studiul cercetătorului maghiar, cu referire la interbelicul românesc, sunt Dan Botta, Ernest Bernea, Dumitru Stăniloae. Printre modelele încă productive în perioada interbelică trebuie amintite *Cultura română și politicianismul* (1904) de C. Rădulescu-Motru, *Din psihologia poporului român* (1907) de Dumitru Drăghicescu sau eseurile din *Idei și forme istorice* (1920) și *Memoriale* (1923) de Vasile Pârvan.

12. *Ibidem*, p. 173, 175. În spațiul românesc, caracterologii de orientare sociologizantă le pot fi atribuite lui M. Ralea (continuator al lui G. Ibrăileanu) sau H. Sanielevici (afin marxismului profesat de C. Dobrogeanu-Gherea) (în acest sens, v. și *Ibidem*, p. 39-42).

13. Cioran îl comentează pe Janko Janeff în articolul din 1934 *România în fața străinătății* și vorbește despre România ca Spanie a Balcanilor, despre București ca noul Constantinopol și despre volumul lui Möller van der Bruck în *Schimbarea la față a României* (Emil Cioran, *Opere*, Ediție îngrijită de Marin Diaconu, Introducere de Eugen Simion, București, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Muzeul Național al Literaturii Române, 2018, vol. II, p. 522, respectiv vol. I, p. 493, 602, 614). Aprecierea echivocă a lui Baráth pentru „tânăra generație" română e comentată de Trencsényi în *The Politics of "National Character". A Study in Interwar East European Thought*, ed. cit., p. 105.

14. Trencsényi prezintă rezumativ competiția mimetică dintre proiectele identitare interbelice central-est-europene, comentează discursurile metaistorice și etno-ontologice ale lui Tibor Baráth, Emil Cioran, Naiden Șeitanov și Janko Janeff (printre multe altele) în același excelent studiu, *Ibidem*, p. 3, 14-19, 62-64, 105-106, 154, 159-165 et passim.

15. Ivo Banac and Katherine Verdery (eds), *National Character and National Ideology in Interwar Eastern Europe*, New Haven, Yale Center for International and Area Studies, 1995.

16. După anul 2000, Centrul de Studii Avansate din Sofia (C.A.S.) a găzduit două proiecte regionale majore: „Regional Identity Discourses in Central and South-East Europe (1770-1945)", respectiv „Negotiating Modernity: History of Modern Political Thought in East-Central Europe". Au rezultat, în urma primului, cele patru volume ale antologiei *Discourses of Collective Identity in Central and South East Europe 1770-1945* (Budapest, New York, C.E.U. Press, 2006-2014). În urma celui de-al doilea, a fost publicată lucrarea colectivă, în două volume, *A History of Modern Political Thought in East Central Europe*

(Oxford University Press, 2016-2018). Volumul lui Balázs Trencsényi, citat mai devreme, e unul dintre rezultatele acestor întreprinderi colective, cercetătorul maghiar făcând parte din echipele ambelor proiecte.

17. "in Eastern Europe, the very vision of the modern nation was born in the ateliers of artists" (Trencsényi, op. cit., p. 6).

18. Alasdair MacIntyre, *Tratat de morală. După virtute*, Traducere din engleză de Catrinel Pleșu, București, Editura Humanitas, 1998 (ediție *princeps:* 1981); Charles Taylor, *Etica autenticității*, Traducere de Alex Moldovan, Postfață de Radu Neculau, Cluj, Idea Design & Print, 2006 (ediție *princeps:* 1992); Maureen Whitebrook, *Identity, Narrative, and Politics*, London, Routledge, 2001.

19. În introducerea lor, cei doi autori numesc *Schimbarea la față a României* "possibly the most complex piece of anti-modernist writing from our meso-region" (Diana Mishkova, Marius Turda, Balázs Trencsényi, (eds), *Discourses of Collective Identity in Central and South East Europe 1770-1945*, Vol. III. Part 2. *Anti-Modernism. Radical Revisions of Collective Identity*, Budapest, New York, C.E.U. Press, 2014, p. 10).

20. V., printre multe altele, capitolul I „Tragedia culturilor mici" din *Schimbarea la față a României* (Emil Cioran, *Opere*, ed. cit., vol. I, p. 401-430).

21. „Conversiunea negativului în pozitiv este un fenomen pe care Hegel l-a justificat în logică. N-o vom putea noi realiza cu atât mai mult în istorie? Saltul istoric – această mare așteptare a României nu este decât fenomenul acestei conversiuni" (*Ibidem*, vol. I, p. 457). V. și studiul aplicat al Martei Petreu, *Cioran sau un trecut deocheat*, Iași, Editura Polirom, 2011.

22. Cioran îl cunoștea pe De Vries dintr-o conferință, fișată în studenție, a lui Le Dantec, „Stabilité et mutation", publicată în *Bulletin de la Société française de philosophie*, Séance du 18 mai 1911. În biblioteca lui Cioran se găsesc și alte titluri din literatura de specialitate (Cioran, op. cit., vol. II, p. 1580; v. și vol. III, p. 1268 et passim).

23. Echivalarea dintre „salt" și „transfigurare" este realizată *expressis verbis* în *Cartea amăgirilor:* „Transfigurarea este un salt din durere, un salt de la marginile durerii, adică din disperare" (*Ibidem*, vol. I, p. 265).

24. Sau de nesinceritate: Cioculescu vede, sub „faldurile purpurii ale elocinței" lui Cioran, „nesinceritatea și regizura" unui „retor al suferinței" (*Ibidem*, vol. I, p. 1004-1005). Ideea ajunge până la Nicolae Manolescu (*Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008, p. 878-879): „În tot ce face și scrie Cioran în acești ani este o stridentă notă de falsitate. [...] Ceea ce este izbitor în această cântare a haosului este stilul literar, îngrijit, gramatical."

Bibliography:

Banac, Ivo and Katherine Verdery (eds). *National Character and National Ideology in Interwar Eastern Europe*. New Haven, Yale Center for International and Area Studies, 1995.

Cioran, Emil. *Opere. Vol. I-IV. Ediție îngrijită de Marin Diaconu, Introducere de Eugen Simion. București, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2012-2017.*

Eliade, Mircea. *Profetism românesc*, vol. II. *România în eternitate*. București, Editura Roza Vânturilor, 1990.

Even-Zohar, Itamar. *Papers in Culture Research*. Tel Aviv University, 2010.

Franzese Jr., Robert J. *Chapter 2. Context Matters: The Challenge of Multicausality, Context-Conditionality, and Endogeneity for Empirical Evaluation of Positive Theory in Comparative Politics.* În: *The Oxford Handbook of Comparative Politics*, Boix, Carles and Susan C. Stokes, eds. Oxford University Press, 2009, p. 28-72.

Griffin, Roger. *Cloister or Clusters? The Implications of Emilio Gentile's Ecumenical Theory of Political Religion for the Study of Extremism*. În: *Comparative Fascist Studies. New Perspectives*, Constantin Iordachi (ed.). New York, Routledge, 2010, p. p. 292-295.

Ionescu, Nae. *Roza vânturilor*. București, Editura Roza Vânturilor, 1990.

MacIntyre, Alasdair. *Tratat de morală. După virtute*. Traducere din engleză de Catrinel Pleșu. București, Editura Humanitas, 1998 (ediție *princeps:* 1981).

Malaparte, Curzio. *L'Italie contre l'Europe*. Traduit de l'italien par m-lle M.-Y. Lenoir, Préface de Benjamin Crémieux. Paris, Librairie Félix Alcan, 1927.

Manolescu, Nicolae. *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*. Pitești, Editura Paralela 45, 2008.

Mishkova, Diana, Marius Turda, Balázs Trencsényi, (eds). *Discourses of Collective Identity in Central and South East Europe 1770-1945*. Vol. III. Part 2. *Anti-Modernism. Radical Revisions of Collective Identity*. Budapest, New York, C.E.U. Press, 2014.

Ortega y Gasset, José. *Meditații despre Don Quijote și Gânduri despre roman*. Traducere, prefață, note și tabel cronologic de Andrei Ionescu. București, Editura Univers, 1973.

Petreu, Marta. *Cioran sau un trecut deocheat*. Iași, Editura Polirom, 2011.

Taylor, Charles. *Etica autenticității*. Traducere de Alex Moldovan, Postfață de Radu Neculau. Cluj, Idea Design & Print, 2006 (ediție *princeps:* 1992).

Trencsényi, Balázs. *The Politics of "National Character". A Study in Interwar East European Thought*. London & New York, Routledge, 2012

Whitebrook, Maureen. *Identity, Narrative, and Politics*. London, Routledge, 2001.